

Istraživanje hrvatske filozofije - (samo) kritički osvrt

Banić-Pajnić, Erna

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 2005, 31, 29 - 42**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:358113>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

ISTRAŽIVANJE HRVATSKE FILOZOFIJE – (SAMO)KRITIČKI OSVRT

ERNA BANIĆ-PAJNIĆ

Institut za filozofiju, Zagreb

UDK 101

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 30. 5. 2005.

Obilježavanje tridesete obljetnice *Priloga za istraživne hrvatske filozofske baštine* čini mi se pravom prigodom da se postavi pitanje jesu li i, ako jesu, u kojoj su mjeri sazreli uvjeti da se pristupi izradi jednog cjelovitog i obuhvatnog pregleda povijesti hrvatske filozofije, na neophodnost izrade kojega je već toliko puta upozoravano. Odgovor na to pitanje može proizići tek iz uvida u ono što je dosad učinjeno te u ono što bi još, u smislu predradnji za jedan takav pregled, trebalo učiniti. Ovdje ću pokušati, prije svega na temelju vlastitih uvida u značajke dosadašnjeg istraživanja hrvatske filozofije, u kojem sudjelujem od 1970. godine,¹ iznijeti svoje viđenje odgovora.

Usput moram napomenuti da možda ništa toliko ne doprinosi jasnom sagledavanju stanja istraživanja i stupnja istraženosti hrvatske filozofije kao nastava kolegija *Povijest hrvatske filozofije*, koja najneposrednije omogućuje uočavanje »lacuna« odnosno detektiranje onoga što nedostaje za izradu jednog potpunog pregleda.²

Podsjetila bih ujedno na aktualnost toga pitanja danas, u eri integracijskih procesa i štoviše, na nužnost da se upravo sada kritički promotri učinjeno i sagleda ono što još eventualno treba učiniti, upućujući na tekst što ga je kao referat pročitao Vladimir Filipović na simpoziju Hrvatskog filozof-

---

¹ Upravo u vezi s tom činjenicom valja razumjeti ono »samo-kritički« u naslovu izlaganja. Umjesto vlastitog pojašnjenja navest ću riječi profesora V. Filipovića iz 1977. godine: »Činjenica da mi do danas nemamo napisanu cjelovitu kulturnu povijest našeg naroda ne znači da mi te kulture nismo ni imali, ali je činjenica da smo svi mi za to odgovorni. Za naš prinos evropskoj kulturi zaslužni su naši pređi, a za nedostatak kulturne povijesti krivi smo mi« (*Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 5–6/1977, str. 263–264). Nepotpunost uvida u neke podatke samo potvrđuje tezu iznijetu na kraju ovog teksta.

² S tim sam se problemom najneposrednije suočila pri pisanju skripta za kolegij *Povijest hrvatske filozofije* na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu.

skog društva 1968. godine (a objavljen je u biblioteci »Filozofska istraživanja« s opširnim uvodnim tekstom Zlatka Posavca 1992³): »Kada je nedavno umrli profesor Wilpert, novi urednik velike Ueberwegove *Povijesti filozofije*, proširujući 5. svezak toga velikog kompendija europske filozofije, u kome su izložene filozofije ne samo velikih europskih naroda nego i pregledi finske i danske i norveške, češke i poljske, mađarske i španjolske filozofije, zatražio od nas da mu pošaljemo naš povijesni prilog, mi mu to nismo mogli učiniti jer ga nismo ni za sebe još napisali. Zar je njihova krivica da nas u novom izdanju ove svjetske povijesti filozofije i opet neće biti?«

U međuvremenu ta je edicija dovršena, a o tome kako je u njoj zastupljena hrvatska filozofija piše Pavo Barišić u tekstu »U povijesnofilozofijskom obzoru recepcije«⁴.

Kao orijentacijska točka u preispitavanju učinjenog i neučinjenog najbolje će poslužiti dva prilično davno zacrtana **programa istraživanja** hrvatske filozofije. Jedan je onaj što ga je 1881/2. kao rektorski govor (kasnije i objavljen u *Prilozima za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, br. 1–2/1976) izrekao *Franjo pl. Marković*, a drugi onaj što ga je sačinio *Kruno Krstić sedamdesetih godina 20. stoljeća. Radi se o neobjavljenom dokumentu*,⁵ nekoj vrsti smjernica za rad na hrvatskoj filozofskoj baštini, što je obuhvaćala šezdesetak tematskih cjelina. Taj program postoji u nekoliko verzija (meni su poznate dvije odnosno tri), a naslovljen je bio s »Hrvatska filozofska baština do pojave marksizma« (u jednoj verziji naslovljen je s »Program rada na povijesti hrvatske filozofije«)⁶.

³ Zbornik *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti*, ur. Zlatko Posavac, Zagreb, 1992, str. 51.

⁴ Vidi: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 57/58, 2003, str. 221–259.

⁵ Na taj se »Program« u svom tekstu »Kruno Krstić kao istraživač i povjesnik hrvatske filozofije« objavljenom u *Prilozi...* 43–44, str. 276 osvrće Zlatko Posavac spominjući dvije verzije programa (»druga ponešto proširena iz sredine ili svršetka 60-ih godina«), a spominje ga i Franjo Zenko u uvodu desetom svesku »Hrestomatije filozofije« (»Novija hrvatska filozofija«, izd. Školska knjiga – Zagreb, 1995). Meni su poznate tri nedatirane verzije tog programa, i to dvije koje se međusobno neznatno razlikuju i treća, čini mi se najranija, koja je i najopširnija.

⁶ Krstićev »Program« sadrži sljedeće tematske cjeline:

A/ FILOZOFIJA HUMANIZMA I RENESANSE

1) Filozofija u Hrvata u razdoblju humanizma i renesanse, 2) Filozofska misao u djelima naših renesansnih pjesnika 3) Antička filozofija u djelima naših humanista 4) Galikansko-gersonističke ideje u djelima naših najstarijih humanista 5) Filozofski pogledi Johannesana Conversinija 6) Neoplatonizam u našoj renesansnoj filozofiji 7) Filozofski aspekti protestantizma u južnoslavenskim zemljama 8) Humanizam i renesansa u Dubrovniku b) radovi o pojedinim filozofima 9) Ivan Stojković 10) Idejni profil I. Česmičkog 11) Nikola Modruški 12) Juraj Dragišić 13) *Lexicon* Ilije Crijevića 14) Maffeo Vallaresso i počeci humanizma u Dalmaciji 15) Filozofski rad Frana Trankvila Andreisa 16) Filozofski i lingvistički rad Ivana Barbula / Polikarpa Severitana

Radi se o dva po karakteru različita programa koji se zapravo međusobno i nadopunjuju. Dok prvi težište stavlja na dokumentalističko-arhivistički posao i smjera na, modernim jezikom rečeno, izradu jedne baze podataka, dotle je drugi koncipiran upravo u vidu predradnji za jedan budući pregled povijesti hrvatske filozofije.

No, da bi uvid u učinjeno i neučinjeno bio što precizniji, podsjetit ću na ono što Marković i Krstić⁷ vide kao **zadatak** (s tim da naravno valja uvažiti specifične duhovno-povijesne okolnosti u kojima njihovi programi nastaju), pa potom uz svaki navedeni zadatak sabrati ono **učinjeno** i naznačiti ono što držim da **bi još trebalo učiniti**.

---

17) Filozofska misao aristotelovca Antuna Meda 18) Filozofski i prirodnoznanstveni pogledi Fridrika Grisogona 20) Idejni profil Ludovika Crijevića – Tuberona 21) Mnemotehnička rasprava »Regulae artificialis« Ludovica iz Pirana 22) Andrija Dudić 23) »Logica nova« Fausta Vrančića 24) Filozofski elementi u djelima M. Vlačića – Flaciusa 25) Filozofija Franje Petrišića – Patriciusa 26) Filozofske ideje Pavla Skalića 27) Estetika Nikše Vitova Gučetića 28) Prirodonošna shvaćanja N. V. Gučetića 29) Sociologija N.V. Gučetića 30) Filozofske ideje Miha Monaldija 31) Idejni profil Petra Pavla Vergerija 32) Filozofski pogledi Markantuna Dominisa 33) »Peripateticae disputationes« Jurja Dubrovčanina 34) Protuokultistički spis »De divinatione« Jurja Dubrovčanina.

B/ FILOZOFIJA U XVII–XVIII. vijeku

a/ radovi općeg karaktera

35) Naše primorske akademije (literarne) 36) Naše primorske akademije (prosvjetiteljske) 37) Prosvjetiteljstvo u primorskim zemljama 38) Prosvjetiteljstvo u sjevernim hrvatskim krajevima 39) Pisci filozofske struke i interesa kod Hrvata od početka XIX. v. – bibliografski pregled 40) Filozofski pogledi Matije Frće – Ferchiusa 41) Filozofski pogledi Ruđera Boškovića 42) Filozofski epovi Benedikta Staya 43) Filozofski radovi Andrije Dorotića 44) racionalist I. Lovrić.

C/ FILOZOFIJA NOVIJEG DOBA

45) Jakobinska misao Ignjata Martinovića 46) Neoskolastika u Hrvatskoj 47) Naprednjaštvo i »kulturkampf« u Hrvatskoj 48) Estetika Antuna Petrića 49) Logistika Trogiranina Albina Nadja 50) Filozofijski udžbenici na narodnom jeziku u Hrvatskoj u XIX. i XX. vijeku 51) Bibliografija filozofskih radova u Hrvatskoj do 1941. 52) Bibliografija filozofskih radova u Hrvatskoj od god. 1945–1975.

D/ STUDIJE O BIVŠIM PROFESORIMA FILOZOFSKOGA FAKULTETA U ZAGREBU U PROTEKLIM STOLJEĆU (1874–1974)

53) Estetika Franje Markovića 53) Filozofski profil Alberta Bazale 55) Filozofsko životno djelo Đ. Arnolda 56) Filozofsko životno djelo Vladimira Dvornikovića 57) Filozofsko životno djelo Pavla Vuk-Pavlovića 58) Filozofsko životno djelo Stjepana Zimmermanna.

E/ RADOVI IZVAN POVIJESNO-MONOGRAFIJSKOG KONTEKSTA

59) Riječi psihologijskog, gnoseološkog, estetskog i etičkog značenja u narodnom jeziku 60) Filozofska terminologija u filozofskim djelima.

⁷ Na ta sam se dva programa u ovom kritičkom osvrtu koncentrirala iz dva razloga. Markovićev je pregled apsolutni prvi i od njega kreću sva istraživanja hrvatske filozofije, a s Krstićevim počinje sustavno istraživanje u Institutu za filozofiju.

I/ ZADACI PREMA MARKOVIĆU

Za Markovića (radi se dakle o koncu devetnaestog stoljeća) najvažnije je bilo **nabaviti djela** naših filozofa i **prevesti ih na hrvatski**, kako bi ta djela mogla »**unići u organizam duševne skupnosti narodne**«⁸.

Danas, nakon više od stoljeća, opravdano je pitati što je od toga realizirano.

A/ O DJELIMA HRVATSKIH FILOZOFA KOJA POSJEDUJEMO

Prema postojećim bibliografijama te navodima Šime Jurića u *Iugoslaviae Scriptorum latini recentioris aetatis* neka izvorna djela hrvatskih filozofa (pritom mislim poglavito na one starijeg razdoblja do 19. stoljeća) posjeduju Nacionalna i sveučilišna knjižnica te Metropolitanska knjižnica u Zagrebu, Naučna biblioteka u Dubrovniku, knjižnica samostana Male braće u Dubrovniku, knjižnica Dominikanskog samostana u Dubrovniku, knjižnica HAZU u Zagrebu, biblioteke nekih samostana u Hrvatskoj te Institut za filozofiju u Zagrebu.

U vezi s onim što posjedujemo od djela, napose starijih hrvatskih filozofa, može se zaključiti: Danas je najveći problem to što se djela naših filozofa nalaze na različitim mjestima. Optimalno bi bilo da sva djela hrvatskih filozofa budu na jednome mjestu. To je primarno stvar organizacije i koordinacije. Upravo zbog raštrkanosti djela odnosno činjenice da se nalaze na različitim mjestima u Hrvatskoj teško je procijeniti koliko ih stvarno posjedujemo.

Uz to je usko vezano pitanje prikupljanja građe.

B/ GRAĐA

B₁/ Od posebnog je interesa nabava i prorada prije svega rukopisne građe hrvatskih filozofa

Čitav niz rukopisnih djela, posebice starijih hrvatskih filozofa, tek bi trebalo nabaviti, a onda, nakon stručne obrade, i prevesti i proraditi.

⁸ Ovo su od Markovića eksplicitno zacrtani zadaci. U jednom kritičkom osvrtu i rezimiranju temeljne Markovićeve intencije koju sagledava kao napor (zadatak) »da se starija hrvatska filozofska literatura uzme kao polazište u nanovo započetom filozofskom radu, da se ta literatura uključi u preporodni program formiranja nacionalne osobnosti«, da se dakle nadovezujući na tu stariju hrvatsku filozofiju uspostavi kontinuitet hrvatske filozofijske tradicije, F. Zenko konstatira da se radi o »neuspjehu ovog kulturološki vrlo ambicioznog projekta osnivača povijesti hrvatske filozofije«. Danas bi se stvari možda mogle sagledati i valorizirati i drugačije.

Pritom mislim prije svega na rukopise **Nikole V. Gučetića** (neke od njih posjeduju Nacionalna i sveučilišna knjižnica te Institut za filozofiju, a neke bi tek trebalo nabaviti iz inozemstva). To su rukopisi *Breve compendium de anima*, *De anima*, *De Deo*, *De daemonibus*, *De angelis* pa *Quaestio de immortalitate animi* te spis *Discorsi della immortalita e felicità humana* (napisan u Dubrovniku 1607. godine, a nalazi se u »Biblioteca Oliveriana« u Pesaru).

Isto bi tako trebalo proraditi rukopis **Nikole Modruškog** *De humilitate* te nabaviti još i neke druge njegove rukopise iz »Biblioteca Angelica« u Rimu, zatim **Dragišićeve** rukopise *De communicatione divinae naturae*, *De libertate et immutabilitate Dei* (iz Vatikanske biblioteke).

Trebalo bi prevesti i neke rukopise **Andrije Dorotića** značajne za razumijevanje njegovih filozofskih stajališta (koje je djelomice opisao i filozofijski obradio **Damir Barbarić** u nekoliko navrata u *Prilozima*).

Tu su još i rukopisi **Ivana Polikarpa Severitana Barbule** *Totius vitae humane modus*, *Questiones physico-mathematicae* **Ignjata Đordića**, pa rukopis *De vero philosopho ac philosophiae origine* **Trankvila Andreisa**.

Trebalo bi nabaviti i prevesti udžbenik skolastičke logike *Epidicticon* **Benka Benkovića** izdan 1520. u Paviji, a čuva se (prema **Mariji Bridi**) kao inkunabula u »Bibliothèque nationale« u Parizu.

Valjalo bi nabaviti rukopis *Silva naturae sive observationes in historiam naturalem et rem pharmaceuticam* **Grgura Natalisa Budisaljčića** te ga obraditi i prevesti.

Nije mi poznato posjeduje li neka od biblioteka u Hrvatskoj rukopis dominikanca **Klementa Ranjine** *Commentaria in quatuor libros sententiarum*, no svakako bi trebalo proraditi i taj rukopis.

Valja upozoriti i na rukopise **Andrije Kačića** (na koje je upozorio još **D. Barbarić** u tekstu *O Kačićevim rukopisima* objavljenom u *Prilozima* 7/8 1978. u kojem konstatira: »Pitanje Kačićevih rukopisa ostaje, dakle, otvoreno«).

Napose bih istaknula značenje rukopisa **Jurja Dubrovčanina**, posebice onih vezanih uz umijeće **Rajmunda Lula** (nalaze se u biblioteci »Ambrosiana« u Milanu). Neke Dubrovčaninove rukopise iz zbirke *Epistolae morales, dialecticae et mathematicae* iz British Library u Londonu djelomično je obradio **M. Josipović**, no valjalo bi proraditi cijelu zbirku.

Neproučeni su i mnogi rukopisi **Stjepana Gradića**.

Za većinu tih rukopisa znamo gdje se nalaze.

Dosad su popisani i rukopisi u nekoliko samostanskih biblioteka u Hrvatskoj (nekoliko je tekstova o tome objavljeno u *Prilozima*).

Ovdje sam navela tek neke od **značajnijih tekstova** za koje mi se čini da bi ih bilo važno nabaviti i proraditi.

Iz navedenog je vidljivo da je upravo rukopisna ostavština jedan od najslabije proradenih segmenta istraživanja hrvatske filozofije.

Slična je situacija i s vođenjem arhiva vezanih uz naše starije filozofe.

Mi još uvijek nemamo npr. korespondenciju nijednog našeg starijeg filozofa (Vlačića, Dudića, Petrića, Jana Panonija itd.). Nemamo ni korespondenciju koja bi svjedočila o vezama između nekih od tih starijih filozofa, a istraživanje međusobnih veza hrvatskih filozofa, napose kroz korespondenciju, koja često posvjedočuje i njihovu svijest o zajedničkom podrijetlu, neosporno bi pripomoglo boljem razumijevanju njihova života i djela.

(Poznato je, naime, da su mnogi od starijih hrvatskih filozofa bili u doticaju, pa bi bilo od neprocjenjive vrijednosti kad bi se proradila i za tisak priredila npr. korespondencija između dvojice Dubrovčana – Jurja Dubrovčanina i Antuna Mede vezana uz razna pitanja prirodne filozofije, pa prepiska između Frane Petrića i padovanskog mecene Vincenza Pinellija (što je djelomično obradio P. O. Kristeller u svome *Iter italicumu*), onog Pinellija kome je Medo posvetio dva svoja djela, a koji je u svom domu ugošćivao i Marina Getaldića, pa eventualno korespondencija između Petrića i Camilla Delminia (poznato je, naime, da je Petrić napisao predgovor za Camillov *Theatrum mundi*), te između predstavnika sjevernog humanističkog kruga okupljenog oko Matije Korvina i mislilaca iz južnih krajeva (poznato je da postoji korespondencija između Ivana Viteza od Sredne i Gjina Gazulija itd.).

Naročito bi značajno bilo precizno istražiti korespondenciju Trankvila Andreisa s obzirom na njegove veze s Erazmom Rotterdamskim.

Nemamo ni vrlo značajnih dokumenata o nastupu naših starijih filozofa na koncilima i drugim značajnim skupovima (npr. o Stojkovićevim nastupima na Baselskom koncilu, o Dudićevim nastupima na Tridentskom koncilu, Dragišićevim na Lateranskom koncilu itd.).

Neproradena je i ostavština nekolicine predstavnika novije hrvatske filozofije (npr. Alberta Bazale, Aleksandra Mužinića itd.).

C/ PRIJEVODI DJELA, KRITIČKA IZDANJA

Najveći je problem sa starijim filozofima to da još uvijek ne posjedujemo tiskom objavljena njihova djela **ni na latinskom ni na hrvatskom**, a da ne govorim o kritičkim izdanjima.

To se napose osjeća u nastavi kolegija »Povijest hrvatske filozofije«, gdje je temelj nastave rad na izvornim tekstovima odnosno prijevodima. Dosad je prevedeno nekoliko kapitalnih djela starije hrvatske filozofije, no još je uvijek nepreveden veliki dio značajnih djela. To je ujedno onaj moment u okviru istraživanja hrvatske filozofije u kojem se slažu svi oni koji su na tom istraživanju angažirani.⁹

Navest ću neka značajna djela koja su prevedena, a potom ona za koja smatram da bi ih bilo nužno što prije prevesti.

Prevedena su značajnija djela:

De essentiis Hermana Dalmatina,

Propheticae solutiones Jurja Dragišića

Dijalog o ljubavi i Dijalog o ljepoti, O upravljanju obitelji i O upravljanju državom Nikole Gučetića

Komentarčić o kometima Andrije Dudića

Treba li filozofirati Trankvila Andreisa

Niz djela i onih filozofijski relevantnih Marka Marulića

O sreći smrtnika Nikole Modruškog

O ljudskoj sreći i savršenstvu Federika Grisogona

Epistemon Pavla Skalića

Novi strojevi Fausta Vrančića

Paralipomena dialecticae Matije Vlačića

Sretan grad, Deset dijaloga o povijesti, Deset dijaloga o retorici, Nova sveopća filozofija Frane Petrića

Theoria philosophiae naturalis Ruđera Boškovića

Prevedeno je otprilike dvadesetak značajnijih djela. Broj djela koja bi još trebalo prevesti gotovo je jednak broju prevedenih djela.

Po mome mišljenju među prioritetima za prevođenje jesu djela:

Antun Medo: Jedan od komentara Aristotelove *Metafizike* te *Quaedam animadversiones in praedicabilia Porpyrii*

Miho Monaldi: *Irene ovvero della bellezza*

Juraj Dragišić: *De natura angelica, Artis dialecticae...*, *Fridericus, de animae regni principe*

⁹ Usp. časopis *Scopus*, br. 9/10, god. 1998. u rubrici »Stavovi i mišljenja o hrvatskoj filozofiji«.

Juraj Dubrovčanin *Disputationes peripateticae* – izbor iz djela

Frane Petrić: *Discussionum peripateticarum libri IV*

Nikola V. Gučetić: *Commentaria in sermonem Averrois de substantia orbis, De caussis, Sopra la metheore d'Aristotile*

Faust Vrančić: *Logica*

Matija Vlačić: *Clavis scripturae sacrae* (ili izbor iz djela)

Matija Frkić: *Vestigations peripateticae* (izbor iz djela)

Marko Antun de Dominis: *De radiis visus, Euripus seu de fluxu et refluxu maris*

Benedikt Rogačić: *Euthymia seu de tranquillitate animi*

Franjo Jambrehović: *Philosophia peripatetica*

Simeon Čučić: *Philosophia criticae elaborata* – izbor iz djela

Andrija Dorotić: *Philosophicum specimen de homine*

Ruđer Bošković: neka kraća djela, izbor iz djela

Benedikt Stay: izbor iz djela

Upoznavanju filozofijskog mišljenja starih hrvatskih filozofa znatno doprinose i monografski prikazi filozofa.

D/ MONOGRAFSKI PRIKAZI FILOZOFA

Institut za filozofiju dosad je objavio desetak radova monografskog značaja o hrvatskim filozofima (popis se objavljuje u svakom broju *Priloga*), pa tako i Bazalinu monografiju o Franji Markoviću, monografiju o Antunu Medi, Pavlu Vuk-Pavloviću, Đuri Arnoldu, Vladimiru Dvornikoviću, Jurju Politeu, Mihi Monaldiju, Andriji Dorotiću, Frani Petriću, a izvan Instituta objavljene su monografije o Nikoli V. Gučetiću, Jurju Dubrovčaninu, Stjepanu Zimmermannu, Marijanu Tkalčiću, Hermanu Dalmatinu, Antunu Baeru, Frani Petriću, Hermanu Dalmatinu, Albertu Haleru.

Monografije su, međutim, sasvim sigurno zaslužili i mnogi drugi mislioci poput Jurja Dragišića, Andrije Dudića, Trankvila Andreisa, Nikole Modruškog, Matije Vlačića, Pavla Skalića, Federika Grisogona, Benedikta Rogačića, Franje Račkog, Alberta Bazale, a onda naravno i Vladimira Filipovića (naravno da bi bile poželjne i monografije nekih drugih predstavnika filozofije iz novijeg razdoblja, ali ovdje ću se primarno orijentirati na stariju hrvatsku filozofiju i sve one koji su vezani uz rad na njoj).

Ovome bi trebalo dodati popis filozofa koji su dosad barem djelomično obrađeni i to prema spomenutoj bibliografiji *Scopusa*, bibliografiji *Priloga*, prema časopisu *Filozofska istraživanja, Godišnjaku za povijest filo-*

zofije, te časopisu *Studia historiae philosophiae croaticae* (ima ih devedesetak)¹⁰.

Da bi, prema Markoviću oni stari filozofski pisci doista »unišili u organizam duševne skupnosti narodne«, bilo bi potrebno izraditi jednu iscrpnu bibliografiju radova o hrvatskoj filozofiji.

E/ BIBLIOGRAFIJA radova o hrvatskoj filozofiji

Jedan od ključnih zadataka jest i izrada jedne precizne bibliografije svih radova o napose starijim hrvatskim filozofima. Godine 1999. Hrvatski studiji objavili su bibliografiju radova o hrvatskoj filozofiji u biblioteci »Scopus« u kojoj su pobrojani knjige, članci i napisi u periodičkim publikacijama u Hrvatskoj. Tu bi bibliografiju svakako trebalo dopuniti i doraditi.

II/ ZADACI PREMA KRSTIĆU

Kako je već rečeno, Kruno Krstić pobraja zadatke po tematskim cjelinama.

Navest ću redom one od značajnijih tema koje su još uvijek ili neistražene ili tek djelomice istražene prema koncepciji istraživanja hrvatske filozofije koju je Krstić izradio otprilike osamdeset godina nakon Markovića.

1) To je prije svega **nastava filozofije na raznim učilištima u Hrvatskoj** (pod tu tematsku cjelinu trebali bi ući i radovi o stranim učilištima na kojima su studirali i kao profesori djelovali značajni hrvatski filozofi; dosad je

¹⁰ Popis autora koji su djelomice obrađeni (što znači da su o njima ili njihovim djelima napisani pa makar i sasvim kratki tekstovi ili natuknice u enciklopedijama ili leksikonima):

Trankvil Andreis, Ferdinand Albely, Đuro Arnold, Fran Alfirević, Luka Bakranin, Karlo Balić, Ivan Polikarp Severitan Barbula, Antun Bauer, Albert Bazala, Kazimir Bedeković, Benedikt Benković, Bonifac Badrov, Bobaljević, Ruđer Bošković, Hijacint Bošković, Grgur Natalis Budisaljčić, Lampridije Crijević-Tuberon, Simeon/Šimun Čučić, Drago Čepulić, Herman Dalmatin, Camillo Delminio, Andrija Dorotić, Marko Antun Dominis, Juraj Dubrovčanin, Juraj Dragišić, Andrija Dudić, Vladimir Dvorniković, Matija Frkić, Stjepan Gradić, Federik Grisogono, Marin Getaldić, Gion Gazuli(é), Ambrozije Gučetić, Ivan Gundulić, Nikola V. Gučetić, Juraj Habelić, Teofil Harapin, Albert Haler, Franjo Jambrehović, Oktavijan Janković Spader, Matija Petar Katančić, Wilhelm Keilbach, Augustin Kažotić, Andrija Kačić-Miošić, Rajmund Kunić, Antun Kanižlić, Bartol Kašić, Ivan Katančić, Juraj Križanić, Antun Kržan, Lanosović, Lastrić, Julije Makanec, Anton Mahnič, Marko Marulić, Antun Medo, Franjo Marković, Nikola Modruški, Miho Monaldi, Aleksandar Mužinić, Albin Nađ, Nikola Nalješković, Jan Panonije, Ante Petrić, Grgur Peštalić, Frane Petrić, Juraj Politeo, Stjepan Radić, Franjo Rački, Klement Ranjina, Dinko Ranjina, Matija Reljković, Benedikt Rogačić, Pavao Skalić, Josip Stadler, Benedikt Stay, Ivan Stojković, Ivan Dominik Stratiko, Franjo Šanc, Marijan Tkalčić, Adolfo Veber Tkalčević, Ivan Vitez, Zdenko Vernić, Matija Vlačić, Vlačić Ml., Pavao Vuk-Pavlović, Faust Vrančić, Josip Zanchi, Stjepan Zimmermann, Antun Žderić (kao što je vidljivo radi se uglavnom o filozofskim piscima koji djeluju prije II. svjetskog rata).

djelomično obrađeno djelovanje naših filozofa u Padovi i Bolonji; dobrim su dijelom obrađena i učilišta crkvenih redova u nas, i to benediktinska, franjevačka, dominikanska, pavlinska te isusovačka).

- 2) Još je uvijek tek djelomično dodirnuta i tema sukoba s konca 19. i početka 20. stoljeća između pristaša nove znanosti i pristaša »konzervativnih« stavova (tzv. sukob »mladih« i »starih«). O tome je dosad napisano nekoliko tekstova uglavnom s prirodnoznanstvenog stajališta, međutim tema je toliko aktualna i danas da bi je svakako trebalo opširnije elaborirati.
- 3) Dosad nije obrađeno ni pitanje djelovanja napose primorskih akademija koje Krstić navodi kao značajnu temu istraživanja.
- 4) Kao zanimljivu temu ističe on i proradbu »galikansko-gersonističkih ideja« u djelima naših najstarijih humanista (poput Ivana Stojkovića, Crijevića – Tuberoni, Marka Marulića, Trankvila Andreisa itd.).
- 5) Kao zasebnu temu predlaže Krstić istraživanje filozofijskih pogleda stranih humanista koji su dali značajan doprinos razvitku filozofije u nas (npr. Conversini, Filelfo, De Diversis, Acciarini itd.).
- 6) Po Krstiću bi isto tako valjalo obraditi i prosvjetiteljstvo u našim krajevima (Primorju i »sjevernim hrvatskim krajevima«), što je sasvim sigurno jedna od tema koja je, moglo bi se reći, posve zanemarena u okviru istraživanja hrvatske filozofije.
- 7) Kao zasebna tema istraživanja istaknuta je i neoskolastika u Hrvatskoj koja je tek djelomično obrađena.
- 8) Jedna od predviđenih tema su i filozofijski »udžbenici na narodnom jeziku u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću« (pritom se misli na srednjoškolske udžbenike iz logike, psihologije, povijesti filozofije i sociologije, te posebno visokoškolske udžbenike). To je zasad gotovo potpuno neistraženo.
- 9) Možda je najvažniji zadatak još uvijek prorada hrvatske filozofijske terminologije. I o tome je napisano nekoliko tekstova, no neke bitne stvari u vezi s terminologijom nisu učinjene. Nisu npr. istraženi filozofijski relevantni termini u naših najranijih pisaca (npr. pjesnika od Marulića i Nalješkovića nadalje), nije istražena filozofijska terminologija u značajnijim rječnicima (npr. onima što su nastali u 17. i 18. st., poput rječnika Ivana Belostenca, Habelićeva *Dikcionara* i Jambrešićeva *Lexicon*¹¹, petojezičnog rječnika Fausta Vrančića itd.); nije sačinjen rječnik filozofijskih pojmova iz djela možda najoriginalnijih hrvatskih mislilaca koji zapravo i stvaraju hrvatsku filozofijsku terminologiju – Markovića, Bazale, Arnolda, Dvornikovića i Vuk-Pavlovića. Svojedobno su u Institutu popisivani značajni filozofijski termini iz njihovih djela, no to

¹¹ Juraj Habelić, *Dikcionar ili reči slovenske*, Graz, 1670; Franjo Sušnik i Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples*, Zagreb, 1742.

nikad nije bilo objavljeno, a predstavljalo bi značajnu građu za istraživanje mogućnosti hrvatskog kao »filozofijskog« jezika. Isto se odnosi i na noviju filozofsku literaturu. Bilo bi itekako zanimljivo provesti komparativnu analizu prijevoda bitnih filozofijskih termina u različitim suvremenih autora.¹²

Nedostatno je prorađen i značajan tematski kompleks – međusobni utjecaj katoličanstva i islama odnosno doticaj hrvatske filozofijske misli s arapsko-islamskom (što npr. u svom programu K. Krstić ne spominje).

K svemu što Krstić navodi u svome pregledu tema u okviru rada na istraživanju hrvatske filozofije (koje on završava pojavom marksizma) dodali bismo da kao veliki posao predstoji proradba filozofije između dva rata u Hrvatskoj (o tome je dosad objavljeno tek nekoliko članaka) te kritička proradba »novije« hrvatske filozofije, to znači filozofije poslije II. svjetskog rata sve do danas (još uvijek, naime, ne postoje iscrpne kritičke analize kao pretpostavka za jedan pregled povijesti novije hrvatske filozofije; one bi trebale prije svega pružiti uvid u pojedine pravce filozofiranja prisutne u nas poslije II. svjetskog rata, istražiti recepciju značajnih europskih filozofa u Hrvatskoj itd.).

Kako iz svega pobrojanog proizlazi, rad na istraživanju hrvatske filozofije trebao bi se ubuduće odvijati u **два glavna smjera** (već sada su uočljive tendencije da se istraživanje odvija u tim smjerovima). Jedan smjer predstavljala bi istraživanja **kulturološko-historiografsko-faktografskog** tipa (npr. bibliografija, prikupljanje građe, stvaranje arhiva itd.), koja su pretpostavka odnosno značajna pomoć u provođenju filozofijske analize djela. Drugi smjer predstavljala bi filozofijska istraživanja u užem smislu. Pritom mislim na produbljene filozofijske analize djela značajnijih filozofa, čija je filozofska misao kompleksna i slojevita, poput H. Dalmatina, F. Petrića, R. Boškovića. Budući da se filozofska djela tih mislilaca intenzivno istražuju već nekoliko decenija, sada se radi na usko specijalističkim temama, koje još uvijek nisu iscrpljene.

Oni istraživači koji već duže rade na istraživanju hrvatske filozofije sve češće iskazuju sklonost k izradi sintetskih prikaza pojedinih razdoblja ili problematskih cjelina. Isto tako sve su češće komparativne analize djela hrvatskih filozofa i djela njihovih suvremenika, odnosno rad na recepciji njihovih djela ili njihovim pretpostavkama u ranijoj filozofiji.

---

¹² Jedan takav pokušaj predstavlja tekst V. Batovanje objavljen u *Prilozima* 21/22 1985, str. 109–128, u kojem se uspoređuju različita prevodilačka rješenja nekih ključnih Heideggerovih termina.

Sva se pobrojana istraživanja mogu, s obzirom na **karakter odnosno trajanje istraživanja**, razvrstati uglavnom u dvije skupine: u ona što predstavljaju **kontinuirana istraživanja** (npr. prikupljanje građe, izdavanje izvornih djela, kritičkih izdanja, proradba rukopisa, izrada bibliografije, rad na filozofijskoj terminologiji) te u **kratkoročna istraživanja** (vezana npr. uz uže specijalističke teme).

Zaključujući, vraćam se pitanju: Je li istraživanje hrvatske filozofije sazrelo toliko da bi već sad bilo moguće krenuti s pisanjem pregleda povijesti hrvatske filozofije, što je od samog početka bio pretpostavljeni cilj svih istraživanja te filozofije?

Odgovor se nadaje iz svega rečenog, no jasno je da je on prije svega **funkcija odabrane koncepcije**. Činjenica je da je o gotovo svim pobrojanim temama i filozofima ponešto napisano, da su sve navedene teme i filozofi djelomično obrađeni. No, kad se govori o **obrađenosti** pojedinog filozofa ili teme, valja svagda imati na umu **da se pritom radi o interpretacijama** (o ponekim filozofima i temama čak i znatno različitim), **dakle o subjektivnom viđenju** autora koji obrađuje određenu temu ili filozofa.

Činjenica je da već postoje i neki pregledi hrvatske filozofije nastali u različitim razdobljima (Marković, Krstić, Zimmermann, Harapin, Mužinić, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 3, pregledi hrvatske filozofije za srednji vijek, razdoblje humanizma i renesanse te 17. i 18. st. u okviru edicije »Hrvatska i Europa« što je objavljuje HAZU¹³, *Mala povijest hrvatske filozofije* I. Čehoka u srednjoškolskom udžbeniku filozofije J. Hirschbergera) koji dopuštaju da se u vremenskom slijedu prati napredovanje istraživanja hrvatske filozofije, a ujedno su i polazište za pisanje jednog cjelovitog prikaza povijesti hrvatske filozofije.

Postoje isto tako i pregledi povijesti »egzaktne znanosti« u Hrvata, pa ukoliko se oni, napose za ranija razdoblja, preklapaju s poviješću filozofije, moći će pomoći pri pisanju prikaza povijesti hrvatske filozofije.

Imamo i nekoliko filozofijskih rječnika (od Filipovićeve *Filozofskog rječnika* iz 1965, Hrkaćeva *Filozofijskog rječnika latinsko-hrvatskog* iz 1999. i Šimetovićeve *priručnog filozofsko-teološkog rječnika* iz 1961. do Šetkine *Hrvatske kršćanske terminologije /1976/* te prijevoda Halderova *Filozofijskog rječnika* iz 2002).

Ipak, svaki onaj tko se odvaži na pisanje jednog takvog prikaza suočit će se nužno s nekoliko značajnih problema. Jedan od njih je npr. **pitanje krite-**

¹³ »Hrvatska i Europa«, izd. HAZU, sv. 1 »Rano doba«, objavljeno u Zagrebu 1997, sv. 2 »Srednji vijek i renesansa«, objavljeno u Zagrebu 2000, sv. 3 »Barok i prosvjetiteljstvo«, objavljeno u Zagrebu 2003.

rija ili principa¹⁴ izlaganja građe u jednom takvom pregledu, tj. pitanje kronologijskog, problematskog ili pak pristupa prema disciplinama, odnosno pitanje pregleda po autorima, razdobljima, problemima ili disciplinama. **Ukratko, to je pitanje koncepcije.**

Pritom je nužno uočiti **neravnomjernost istraženosti filozofa, tema, razdoblja i disciplina.** Ta neravnomjernost rezultat je prije svega činjenice što su dosadašnja istraživanja obavljana uglavnom prema jednom principu: afinitetu istraživača, a ne sustavno. No, činjenica je i to da neki filozofi, zahvaljujući kompleksnosti i originalnosti misli, pobuđuju veći interes istraživača od nekih drugih.

Napokon, ma koliko paradoksalno zvučalo s obzirom na sve što je naprijed pobrojano kao ono što još treba učiniti, izgleda da najveći problem predstavlja upravo činjenica da materijala za jedan iscrpan, cjelovit pregled već sada ima vrlo mnogo. Čini mi se da upravo **opsežnost i raštrkanost** materijala koji ga čine teško preglednim upućuje na **nužnost timskog rada.** Kad govorim o teškoj preglednosti, mislim ponajprije na činjenicu da su tekstovi o pojedinim filozofima, njihovim djelima ili problemima što ih prorađuju objavljeni po različitim publikacijama, i to ne samo izričito filozofskim, u Hrvatskoj i inozemstvu. Uvid u sav taj materijal iziskuje, po mom mišljenju, timski rad. Osim toga, pojedini su filozofi u posljednjih nekoliko decenija vrlo intenzivno obrađivani, i to iz različitih aspekata, ali i s vrlo različitih pozicija. U jednom cjelovitom prikazu svakog pojedinog filozofa ili razdoblja trebalo bi uvažiti sve te aspekte i pristupe, dakle uvažiti svu postojeću sekundarnu literaturu o pojedinom filozofu ili razdoblju.

Uzmemo li samo jednu od gore navedenih tematskih cjelina, npr. nastavu filozofije u Hrvata na različitim institucijama od početaka do danas, vidjet ćemo da bi već postojeća literatura ispunila dva podeblja sveska.

U istraživanju hrvatske filozofije danas u prvom planu nije, dakle, više onaj problem što ga kao ključni prepoznaje Franjo Marković. Kad je pak riječ o izradi cjelovitog pregleda hrvatske filozofije, čini mi se da je ključni problem prije svega organizacijske naravi – to je problem prikupljanja, objedinjavanja te nalaženja adekvatnog načina izlaganja cjelokupnog postojećeg materijala. Po mome mišljenju radi se o jednom projektu od općenacionalnog interesa na realizaciji kojega bi trebalo okupiti sve one koji su zainteresirani za istraživanje hrvatske filozofije.

---

¹⁴ Na to pitanje osvrnuo se F. Zenko u vezi s dosadašnjim pregledima povijesti filozofije u Hrvata u *Prilozi...* 39/40 1994, str. 325–329 (tekst pod naslovom »Stanje teorije historiografije nacionalne filozofije«).

ISTRAŽIVANJE HRVATSKE FILOZOFIJE – (SAMO)KRITIČKI OSVRT

Sažetak

Autorica izlaganja, Erna Banić-Pajnić, sudjeluje u radu na istraživanju hrvatske filozofije u Institutu za filozofiju od 1970. godine, a rezultate svojih istraživanja objavljuje u *Prilozima za istraživanje hrvatske filozofije* od 1976. godine (od drugog dvo-broja). U okviru tih istraživanja obradila je niz dotada uglavnom nepoznatih tekstova hrvatskih filozofa (od Marka Marulića, Antuna Mede, Jurja Dragišića, Federika Grisogona, Andrije Dudića, Trankvila Andreisa, Nikole Modruškog, Frane Petrića, Pavla Skalića, Jurja Dubrovčanina, N. V. Gučetića do Franje Markovića i Alberta Bazale). U ovom izlaganju osvrće se na temelju vlastitih iskustava i uvida na ono što je dosad učinjeno u okviru tih istraživanja, naznačujući najznačajnije probleme s kojima su ta istraživanja bila suočena.

Polazeći od zadataka u istraživanju hrvatske filozofije kako su ih formulirali pioniri tog istraživanja Franjo pl. Marković i dr. Kruno Krstić, autorica izvodi svojevrstu bilancu učinjenog upućujući ujedno na sve ono što bi još trebalo učiniti s nastojanjem da se ostvari cilj koji je zacrtao jedan od inicijatora obnavljanja rada na hrvatskoj filozofiji sredinom dvadesetog stoljeća – Vladimir Filipović, a to je izrada cjelovitog prikaza povijesti hrvatske filozofije.

THE RESEARCH INTO CROATIAN PHILOSOPHY – A (SELF)-CRITICAL NOTE

Summary

The authoress of the paper, Erna Banić-Pajnić, has been collaborating on the research into Croatian philosophy at the Institute for Philosophy since 1970, and the results of her research were being published in the *Contributions to the Research in Croatian Philosophical Heritage* since 1976 (the second issue). In the research she had worked on several hitherto mainly unknown texts written by Croatian philosophers (Marko Marulić, Antun Medo, Juraj Dragišić, Federik Grisogono, Andrija Dudić, Trankvil Andreis, Nikola Modruški, Frane Petrić, Pavao Skalić, Juraj Dubrovčanin, N. V. Gučetić, Franjo Marković, Albert Bazala). On the basis of her own experiences and insights, in this paper she comments the what has so far been done within the research, noting the most important problems facing it.

Starting from the tasks of the research in Croatian philosophy as formulated by the pioneering nobleman Franjo Marković and dr. Kruno Krstić, the authoress takes stock of the research results, also pointing at what is yet to be done in reaching the goal set by one of the initiators of renewing the work on Croatian philosophy in the mid-twentieth century, Vladimir Filipović, namely, completing a comprehensive survey of the history of Croatian philosophy.